

Мне давялося пазнаёміцца з архітэктурай палаца князёў Друцкіх-Любецкіх у Шчучыне не толькі дзякуючы таму, што часта бываю там, але і праз паралелі гістарычнага артыкула польскага вучонага Рамана Афтаназы. Усё сыходзілася: мураваны двухпавярховы будынак на высокім цокалі, «тры ўзаемна звязаныя аб'ёмы, сярэдні, злёгка адсунуты ўнутр аб'ём, быў ніжэйшы, чым бакавыя, і ствараў на галоўным фасадзе порцік». Шырокія ўваходныя дубовыя дзверы, а па баках яшчэ больш шырокія, амаль квадратныя вокны. Глядзіш праз двойное шкло ўвечары, а агнёў на вуліцы ці не ў чатыры разы больш звычайнага. З каментарыем уся грувасткасць гмаху ўражае яшчэ больш. Сцены вялікага салона аздоблены дубам. Праўда, кудысьці знік у «перабудовачны час» польскі паркет, паскрыпванне якога пад нагой павявала б быліннасцю. Злева плітчан-металічная лесвіца вядзе на другі паверх, на яе месцы зноў-такі некалі была дубовая, а пад ёй — княжыя ванны. Жырандолі не жырандолі, а масіўныя сучасныя свяцільнікі, заказаныя ў Мінску, звясаюць з высачэзных столляў і высвечваюць, здаецца, моманты далёкай гісторыі. Уражае сваім інтэр'ерам дабудаваная пасля вайны актывая зала. Усё сыходзіцца. І толькі княжая бібліятэка ды архіў княжага роду знаходзяцца, на жаль, у Кракаве.

— А не страшна ноччу? — пытаюцца амаль усе госці палаца. Так, да трэскаў, піскаў, адным словам, «дыхання» дубовых сцен трэба прывыкнуць, вывучыць іх, бо яны маюць здольнасць, як і кожнае дрэва, усыхацца, набрыньваць. Па трубасцёках амаль заўсёды імкне вада — ці дождж, ці аселяя вільгаць. А гукі падзення кропляў з другога паверха на сучасныя пластыкавыя навесы над уваходамі ў цокальныя памяшканні падобныя на выбухі петагдаў.

Высокія столі, амаль метравай таўшчыні сцены палаца, адумысная планіроўка напаўняюць памяшканне дзівосным рэхам нават пры дыханні. Гаварыць на адлегласці двух метраў у незапоўненай параднай зале амаль немагчыма. Кашлянеш — здаецца, увесь горад чуе.

А наогул, з кожным жылым памяшканнем патрэбна пасябраваць. І, калі нават апоўначы з'явіцца да цябе князь ці княгіня, неабходна ведаць іх імя і інтарэсы. Яны любілі, як князь Францішак Ксаверыў, сваё далёкае Вялікае Княства Літоўскае. Ён марыў разам з кампазітарам і сваім сябрам Міхалам Агінскім пад апекай рускага цара аднавіць сваю недалёкую па часе дзяржаву. Утопія. Складзены ім праект проста не спатрэбіўся, бо пачалася вайна з Напалеонам, калі ніводзін беларускі князь не мог вызначыцца, якому Богу маліцца. А з'явіцца ў палацы

нястомны аматар хуткай язды на аўтамабілі князь Уладзіслаў, з ім можна пагаварыць пра сучасны і тагачасны «фольксваген». Графіня Марыя, будучая жонка Францішка, часта бегала да невялікага азярца, якое знаходзілася каля сучаснага скрыжавання Савецкай і Астроўскага. Трэба ж, нарэшце, высветліць, пазначаў князь сваіх рыбак залатым кольцам ці не. Усё ж вялікі клопат, калі наступае пераст.

Па начах асабліва плённа думаецца пра дзённыя сустрэчы.

— А Чорная нясвіжская Дама не прыходзіць часам? — пытаецца адна сучасная brunетка-князёўна, відаць, аматарка даўніх легендаў.

Але ж гэта не яе ўладанні. Прыходзяць тутэйшыя. Такі, напэўна, жаночы лёс, што ўсе яны бываюць пакрыўджанымі каханнем. Князёўна Аліна, праўнучка Францішка, пакахала гальшанскага князя Ануфрыя. Яны сустраліся на адным з віленскіх балаяў. Усё адбылося імгненна. Танец, некалькі высокіх інтымных слоў. Тэрасны парк. Нават пацалунак. Тагачасныя абяцанні памятаць і думаць, напэўна, значылі больш, чым сёння. Наступны раз яны ўбачыліся ўжо ў Гародні, у Старым Замку, праз паўгода. Ён — у чорным вячэрнім фракі і яна ў бялюткай бальнай сукенцы — збеглі па крутой дубовай лесвіцы ўніз да Нёмана і каталіся на лодцы. Развіднела. Іх аднесла ўніз па ця-

УТУЛЬНЫ ПОРЦІК

чэнні. У палацы — перапалох. Калі закаханую пару знайшлі, госці без лішніх слоў вырашылі асноўнае пытанне — вяселле. Але — першая руская рэвалюцыя. Князь Ануфрый, захоплены гісторыяй дэкабрыскага руху, часова ў Пецярбургу. А потым вязнем — у Сібіры. Аліна нават не ведае, што з ім здарылася. Колькі ні пасылалі да яе сватоў — адмаўляла. Вось яна праз шмат гадоў, спакойная, сумная, у палацы сваіх продкаў. Я таксама маўчу. Князёўна падымаецца з майго нязвыклага для яе крэсла, высокая, стройная, цёмнавалосая, з правільным прывабным профілем, здаецца, у той самай бальнай сукенцы, ідзе праз шырокія дзверы. І толькі чуюцца паскрыпванне прыступак пад яе лёгкімі крокамі. Лесвіцы, па якой пайшла князёўна, я чамусьці не памятаю, не ведаю. Хочацца кінуцца ўслед, але крокі сціхаюць, і дарэмна гарыць у маіх напружаных руках кішэнны ліхтарык.

Аднойчы пад вечар усчаўся парывісты заходні вецер. Звонку аб сцены палаца і калоны порціка білі, свістала яго вар'яцкія парывы. Здавалася, канца яму не будзе. Але апоўначы вецер нібы ўлёгся ў кронах бліжэйшых клёнаў і бязроз. Неба

праяснілася, і нават выглянулі зоркі. Людзі ўжо не ішлі дарожкамі паўз палац, з цікаўнасцю заглядваючы на высокія аканіцы, як днём.

Раптам за шыбамі прыцемненых акон аднекуль выбілася свячэнне, якое дробненька мільгацела на фоне начнога неба, быццам трапяталі белыя крыльцы цёмнага дзіцячага сілуэта. Воблік залпліў у аконнае святло, і вырысаваўся зусім юны тварык, абрамлены кучаравымі русымі валасамі. Ужо праступіла светлае адзенне, што закрывала, як стыхар, увесь сілуэт хлопчыка. Над галоўкай выразна свяціўся німб. Гэта ж анёлак!

Нас падзялялі ўсяго два тонкія шкельцы. Несумненна, анёлак мяне бачыў, ён узмахнуў крыламі і апынуўся каля самай балюстрада. Што было б далей — невядома, каб ён не загаварыў. Голасу не чулася, але — дзіўна — я разумеў яго па руху вуснаў:

— Я служу Богу-лекару. Непадалёк адсюль даўным-даўно стаяў маёнтак. Я памятаю сваіх родных і час ад часу маюся за Шчучын.

Хутчэй ад страху няясна гучала прыпаміналася старабеларуская гаворка ліцвінаў, на якой гаварыў анёлак.

— А ты па якой графскай лініі знаходзішся ў сценах палаца? — ужо на чыстай беларускай мове прадаўжаў анёлак-збаўца.

Што я мог сказаць у апраўданне. Ні гаспадар, ні арандатар, ні... «Ахоўнік мінуўшчыны» падыходзіла найлепш, і дзіцячы тварык асвятлюся ўсмешкай.

— Я ўвасобіўся ў цела маленькага графа, які тут загінуў, калі ўпаў з каня пасля выбуху шведскага снарада тры стагоддзі таму. Я сышоў на зямлю, каб пазбавіць болю маці таго хлопчыка, якая праз усё жыццё пакутуе і кляне сябе за смерць малаго графа, бо адпусціла яго аднаго пакатацца. Вінаваты ж ворагі, што прыйшлі на нашу зямлю. Я дапамагу і табе, — працягваў анёлак. — Да сустрэчы.

Анёлак узмахнуў белымі крыламі — я іх бачыў выразна, бо прасвятлела раніца — і без прыкметных намаганняў знік за магутнымі калонамі.

...Нечакана пусціўся густы дожджык. І набралася пад дахам палацавага порціка добра-такі людзей. Асабіста мне гэта затуленая з трох бакоў і прыкрытая зверху галерэя падабаецца, сюды бягуць схавацца часта. Тлумачу, што ад непагадзі беражэ маіх гасцей порцік, каляровая плітка якога памятае яшчэ крокі былых гаспадароў.

— Утульны порцік, — заключае адзін з пацярпелых ад дажджу. І я згаджаюся: утульны. Тым больш з кветкамі, якія раскашуюць на жалезных кованках і ў час вячэрняга дажджу пахнуць асабліва духмяна аж з мінулых княжых вякоў, калі жыла і кахала юная Марыя, калі вяртаўся князь Друцкі-Любецкі з усіх еўрапейскіх сталіц у свой ціхі Шчучын, каб памаліцца ў касцёле Святой Тэрэзы за сваю Айчыну.

Рычард БЯЛЯЧЫЦ.
Фотакалаж
Людмілы Немны

■ Дзеля памяці

ЗЛАМАННЫЯ ГАЛІНКІ — ГЭТА ЗАГУБЛЕННЫЯ ЖЫЦЦІ

У Навагрудку, на ўваходзе ў «Сад справядлівасці і міласэрнасці», які знаходзіцца на тэрыторыі музея яўрэйскага супраціўлення, установаць памятны знак. На ім будзе фігура загінулай там дзяўчыны Міхле Сасноўскай, якая сімвалізуе ўсіх загінулых дзяцей. За ёй зробіць дрэва жыцця. На ім будуць бачныя зламаныя галінкі — гэта загубленыя жыцці. Эскіз помніка распрацаваны дзякуючы фінансаванню мясцовага жыхара Сяргея Коваля.

Міхле Сасноўскай было 12 гадоў, калі яна трапіла ў гета. Удалося ўчыць, але затым яе арыштавалі і закатавалі.

Як расказвае загадчык сектара культуры аддзела ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Навагрудскага райвыканкама Наталля ЖЫШКО, яшчэ ў 1990-я гады ў Навагрудку прыезджаў Джэк Каган, адзін з былых вязняў гета. На яго вельмі моцнае ўражанне зрабіў горад, дзе ён перажыў шмат цяжкасцяў, — і ён нават не змог тут доўга знаходзіцца.

— У першыя дні вайны, у будынак былога ваяводскага суда, які знаходзі-

ца на вуліцы Мінскай, 64, сагналі больш як 6000 чалавек, — расказвае Наталля Жышко. — Іх цэлы дзень трымалі на вуліцы, а пасля пусцілі ў гэта памяшканне. Людзей раздзялілі на дзве часткі: трэба было назваць прафесію і колькасць дзяцей. Хоць Каган кажа, што насамрэч гэта было не галоўным. Проста трэба было ўсіх размеркаваць. Адных адразу вывезлі і расстралялі. А другіх пакінулі ў гета, адправілі на работы. Умовы там былі надзвычай цяжкія.

Спачатку ў Навагрудку дзейнічала два гета. А затым, пасля масавых расстрэлаў, засталася адно. Яно было абнесена высокім плотам, за людзьмі пільнавалі. Натуральна, найбольш цяжкія і жанчыны.

На адкрыццё музея, а таксама і цяпер прыезджаюць тыя, хто быў у гета або іх нашчадкі з усяго свету — з Ізраіля, з ЗША і з іншых краін. Музей яўрэйскага супраціўлення ў Навагрудку досыць наведвальны, уключаны многімі фірмамі ў турыстычныя маршруты.

У гэтым горадзе адбылі адны з пасляховых уцёкаў яўрэйў. Вязні, якія застава-ліся ў гета, пачалі капаць тунэль, вывозілі з яго зямлю, трамбавалі яе, хавалі дзесьці. А затым уцяклі. На тым месцы, дзе яны зрабілі выхад з гета, пасаджаны сад, добраўпарадкавана тэрыторыя,

плануецца пабудова «сцяну памяці». Там будзе расказацца пра гісторыю Вялікай Айчыннай вайны і, канкрэтна, пра трагедыю яўрэйскага народа на Навагрудчыне.

— І мы кажам пра тое, што музей яўрэйскага супраціўлення — гэта не музей смерці. Так, там загінула шмат людзей. Але некаторыя, на шчасце, дзякуючы падтрымцы мясцовага насельніцтва засталіся ў жывых, — адзначае спадарыня Наталля. — Мы разумеем, што людзі, якія падтрымлівалі яўрэйў, рызыкавалі і сваім жыццём, і жыццём сваёй сям'і. Дзякуючы мясцовым жыхарам, дзякуючы партызанскаму атраду Бельскіх на Навагрудчыне самая вялікая колькасць яўрэйў, што ацалелі. Калі ў суседніх краінах, напрыклад у Літве гэта 1%, у Польшчы 2—3%, то на Навагрудчыне гэта 10% (ад агульнай колькасці тых, што пражывалі да вайны). А па Беларусі гэта лічба складае дзесьці 5%.

Памятны знак ужо атрымаў зацвярджэнне мастацка-экспертнага савета ў Гродне. Цяпер над выявай працуюць скульптары і архітэктары. Адкрыццё, папярэдне, запланавана на 26 верасня.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ. nina@zviazda.by
Навагрудскі раён

